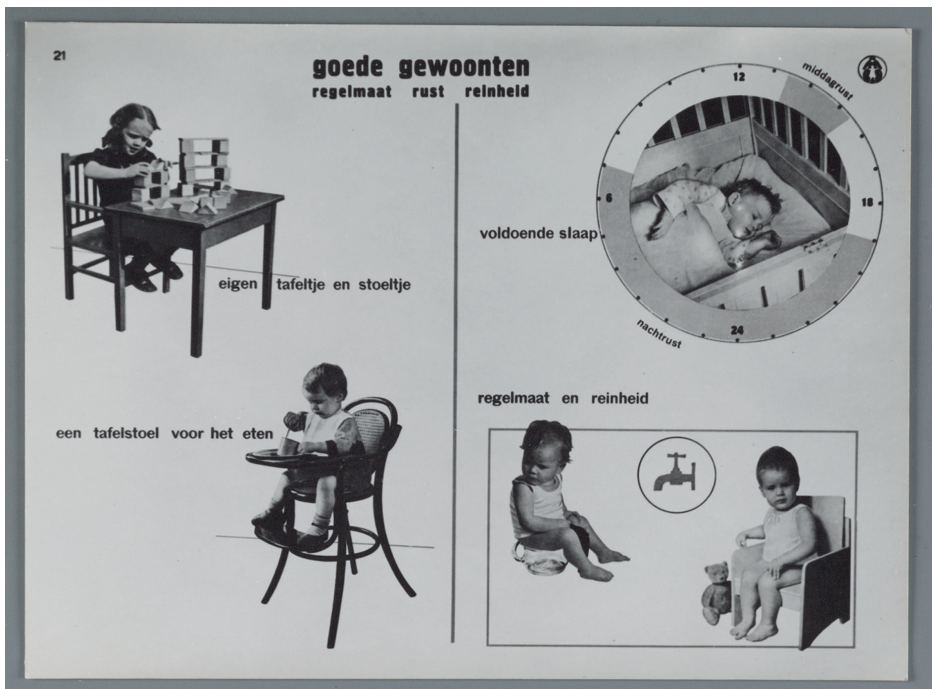

100 JAAR AAN UITDAGINGEN IN DE OPVOEDINGSDONDERSTEUNING

‘Goede gewoonten’, onderdeel van de Platenatlas ‘Ontwikkeling en Verzorging van zuigelingen en kleuters’. Mevrouw van Andel-Ripke & mevrouw Hengeveld-Soeters, 1938, Vereniging Kinderverzorging en Opvoeding.

INHOUD

Inleiding	3
H1 Van Reizend Museum naar Centrum voor Jeugd en Gezin	5
H2 Moeilijk bereikbare groepen	7
H3 Ondersteuningsaanbod en de aansluiting bij behoeften van ouders	9
H4 Multiculturele opvoeding	12
H5 Eigen kracht en het sociale netwerk	14
H6 De pedagogische civil society.....	16
H7 Presentiebenadering	17
Epiloog: K en O in retrospectief	19
Referenties	20

INLEIDING

Het belang van voorlichting en ondersteuning aan ouders en opvoeders wordt al meer dan honderd jaar erkend. Een keur aan pedagogische initiatieven, met of zonder steun van de overheid, zijn in de afgelopen eeuw ontstaan. Zo ook de `Vereniging Nationaal Reizend Museum voor Ouders en Opvoeders´ in april 1912, die uiteindelijk leidde tot de Vereniging Kinderverzorging en Opvoeding. Opgericht vanuit de behoefte aan richtlijnen voor de verzorging en opvoeding van kinderen door mevrouw M. E. H. Sandberg-Geisweit van der Netten (1871 - 1961). En in nauwe samenwerking met Dr. J. H. Gunning, een van de eerste hoogleraren in de pedagogiek in Nederland, werkte zij als pionier haar plannen voor een toegankelijke en functionele vraagbaak uit.

In deze brochure staat de Vereniging Kinderverzorging en Opvoeding centraal. De initiatiefnemers zagen als een van de eersten het belang in van voorlichting en ondersteuning aan ouders. Door vervolgens een opleiding in kinderverzorging en opvoeding op te richten leverden zij een eerste kader voor professionals in de opvoedingsondersteuning. De vereniging – die vroeger vaak afgekort werd aangeduid met 'K en O' – heeft daarmee aan de wieg gestaan van de opvoedingsondersteuning in Nederland. Het gedachtegoed van de K en O-vereniging is nog steeds aan te wijzen in ons land en een kennismaking met de ver-

eniging laat vele parallellen zien met huidige thema's in de jeugdzorg en opvoedingsondersteuning. Maar de stichting zal zeker niet iedereen nu bekend in de oren klinken.

Vroeger lag dit iets anders. Het Reizend Museum, dat haar naam dankt aan de reizende constructie, verzorgde tentoonstellingen door het hele land en stond in de top-3 van meest bezochte musea. Particulieren, gemeenten en verenigingen konden materialen en leermiddelen aanvragen. De reizende constructie was een van de succesfactoren van het Museum. Maar na verloop van tijd ontstond ook de behoefte aan een vaste plek. Daarom werd in 1922 het eerste vaste centrum van het Museum geopend in Zwolle, genaamd een Huis voor Ouders. Huizen voor Ouders volgden al snel in Utrecht, Haarlem, Rotterdam en Leeuwarden. Deze Huizen voor Ouders bestonden uit een permanente tentoonstelling, een bibliotheek en een ruimte voor lezingen of cursussen. Ouders konden ideeën opdoen en met hun opvoedingsvragen terecht bij een deskundige. Deze deskundigen, vaak artsen, wijkverpleegkundigen of schoolhoofden, hadden echter zelden kennis van zowel de lichamelijke als de geestelijke als de pedagogische aspecten van opvoeding. Er was dus iemand nodig die verstand had van zowel de verzorging als de opvoeding van kinderen (Pijzel, 2013). Het bestuur van het Museum besloot daarop in 1917 het Comité ter bevordering van het Onderwijs in Kinderverzorging en

Opvoeding op te richten. In 1920 opende in Rotterdam de eerste School tot opleiding van leerkrachten in Kinderverzorging en Opvoeding. Deze opleiding heeft de basis gelegd voor de huidige (sociaal-)pedagogische beroepsopleidingen.

In deze brochure stellen we de lezer graag voor aan het rijke verleden van de K en O-vereniging. We doen dat door het verleden van de roemruchte vereniging telkens te verbinden met het (ook rijke) heden. We doen dit aan de hand van zeven thema's.

Tentoonstellingszaal Kinderverzorging, 1938

In hoofdstuk 1 gaan we dieper in op de de Huizen Voor Ouders, die als een voorloper kunnen worden beschouwd van de Centra voor Jeugd en Gezin. K en O heeft altijd betoogd algemene, laagdrempelige voorlich-

ting en ondersteuning te bieden voor alle ouders en opvoeders. Maar hoe bereikten zij de meest kwetsbare groepen in de samenleving. Sloot het aanbod van K en O aan op de behoeften van ouders en opvoeders? En kan van die aanpak vandaag de dag nog wat geleerd worden? In hoofdstukken 2 en 3 worden deze vragen behandeld. Hoofdstuk 4 is gewijd aan cultuurverschillen, die toen en nu een belangrijke rol spelen bij de ondersteuning en voorlichting van ouders.

Een belangrijk speerpunt van K en O was de beroepsmatige ontwikkeling van het jonge, pedagogische vakgebied. Een mijlpaal was daarom de eerste bijscholingscursus voor de eerste generatie professionele praktijkpedagogen. Het was van groot belang altijd op de hoogte te zijn van de laatste verschuivingen en ontwikkelingen. Het is in dit licht interessant om enkele hedendaagse ontwikkelingen eens tegen het licht te houden: zijn ze wel zo nieuw of zijn er historische voorlopers aan te wijzen bij K en O? Recent is er veel aandacht voor het sociale netwerk rond een gezin (denk aan de Eigen Kracht conferenties), de *pedagogische civil society* en de *presentietheorie*. Is er een historische voorloper van deze recente visies al terug te vinden in de filosofie van K en O? Daar wordt in de hoofdstukken 5, 6 en 7 dieper op ingegaan.

H1

VAN REIZEND MUSEUM NAAR CENTRUM VOOR JEUGD EN GEZIN

“Alle ouders, jeugdigen en kinderen moeten als zij dit willen met alle mogelijke vragen over opvoeden en opgroeien én voor hulp terecht kunnen bij een laagdrempelig en herkenbaar punt in de buurt” (Programma-ministerie Jeugd en Gezin, 2007, p. 2). Deze ambitie sprak minister Rouvoet, minister voor Jeugd en Gezin tussen 2007 en 2010, in november 2007 uit als toelichting bij het beleidsprogramma ‘Alle kansen voor alle kinderen’. Dit herkenbare punt is het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) geworden. Sinds 2011 heeft elke gemeente minstens één centrum, de grotere gemeenten hebben er liefst meerdere. Het CJG, zo is het idee, is laagdrempelig, bedoeld voor alle ouders, jeugdigen en kinderen én speelt in op de behoeften en wensen van de betreffende wijk. Daarnaast fungeert het als netwerkorganisatie waarbinnen professionals van verschillende instellingen met elkaar samen komen.

De afgelopen jaren is er veel energie gestoken in de totstandkoming van de CJG's. Onderzoek van de Algemene Rekenkamer toont echter aan dat het CJG “vooralsnog geen plek is waar iedereen zonder schroom binnenloopt” (Rapport Centra voor Jeugd en Gezin in gemeenten, 2012, p. 25). De fysieke bereikbaarheid, de bekendheid en herkenbaarheid en de psychologische toe-

gankelijkheid laten te wensen over. Openingstijden zijn ingekort omdat er weinig gebruik wordt gemaakt van de inlooppunten (gemiddeld 7 uur in kleine gemeenten en 19 uur in middelgrote gemeenten). Ook associëren ouders het CJG nog vaak met Bureau Jeugdzorg, dat bij zware opvoedproblemen in actie komt. Het CJG kampt met een imago-probleem, zo stelt de Algemene Rekenkamer in haar rapport.

De vraag kan gesteld worden of soortgelijke initiatieven uit het verleden voldoende zijn bestudeerd om lering uit te trekken voor pedagogische vragen van vandaag (Dries, 2007). Het Reizend Museum voor Ouders en Opvoeders uit 1912 en de daaruit voortgekomen Huizen voor Ouders uit 1922 kunnen beschouwd worden als het beginpunt van de professionele opvoedingsondersteuning. Het bereik, effect en draagvlak van deze initiatieven is echter nauwelijks onderzocht. En dat terwijl overeenkomsten tussen het Reizend Museum, de Huizen voor Ouders en het CJG onmiskenbaar zijn. Ondersteuning vanuit het CJG moet namelijk laagdrempelig zijn, voor alle ouders en opvoeders en moet inspelen op de wensen en behoeften in de wijk. Drie aspecten die ook bij het Reizend Museum en de Huizen voor Ouders een belangrijke rol speelden. Daarnaast is

het nog steeds een uitdaging om bepaalde doelgroepen te bereiken. Het Reizend Museum en de Huizen voor Ouders konden weliswaar rekening op een vast publiek, het bereiken van de volksklasse en het platteland bleef moeilijk. Onderzoek naar het CJG toont aan dat het bereiken van ouders van allochtone afkomst een punt van zorg blijft.

De bekendheid van het CJG onder ouders en hun kinderen is onvoldoende gebleken. Terwijl de term participatie hoogtij viert worden ouders nauwelijks bij de opzet van de CJG's betrokken. De Algemene Rekenkamer adviseert dan ook cliëntraadplegingen en tevredenheidsonderzoeken onder

burgers, om de betrokkenheid te verhogen. Op dit punt kan er wat van het verleden geleerd worden. De Huizen voor Ouders stonden open voor raad en ideeën van bezoekers: uitwisseling zou het contact en de samenwerking tussen de Huizen en de bezoekers alleen maar ten goede komen. Bij de ingang lag dan ook altijd een boek waarin bezoekers op- en aanmerkingen konden schrijven. Hoewel een klein idee, creëerde het een 'wij-gevoel', dat bij de CJG's nog niet te vinden is. Wellicht kan uitgaan van de ouders en een moderne vorm van een notitieboekje de drempel bij ouders, jeugdigen en kinderen wegnemen.

Tentoonstellingszaal Kleding en Lichaamsverzorging, Deventer, 1936 of 1937

H2

MOEILIKJ BEREIKBARE GROEPEN

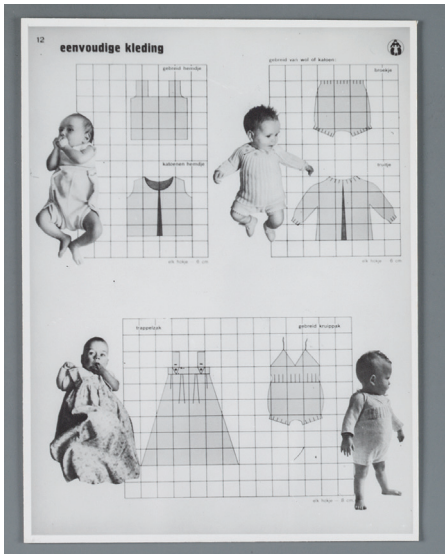
“Dure gezinscentra van Rouvoet blijken flop”. Zo kopte het NRC Handelsblad in september 2012. Aanleiding was een rondgang van het blad langs verschillende CJG-locaties in grote steden. Wat bleek? De bezoekersaantallen waren zo laag dat sommige net geopende locaties zelfs alweer waren gesloten. Een belangrijke reden hiervoor is het slechte bereik van bepaalde doelgroepen; de moeilijk bereikbare groep. Moeilijk bereikbare groepen zijn groepen waarvoor men een boodschap meent te hebben, maar waarbij de communicatie met de doelgroep niet of uiterst moeizaam tot stand komt. Deze definitie dateert uit 1988, maar het onderwerp zelf is al veel ouder. Ook de Vereniging K en O had in de jaren ´20-´30 al te maken met `moeilijk bereikbare groepen´.

De voorlichting in het Reizend Museum was voor alle ouders en opvoeders. Omdat het merendeel van de bezoekers echter uit de burgerij kwam, richtte het Museum zich vanaf 1925 meer op het bereiken van de zogenaamde ‘volksklasse’. Door tentoonstellingen gratis of voor een goedkoper tarief aan te bieden hoopten zij de lagere volkslagen te bereiken. Met het organiseren van cursussen voor fabrieksmeisjes en voor ouders op het platteland slaagde het Museum erin ook andere doelgroepen te bereiken. Om de leerstof goed te laten aansluiten bij de doelgroep organiseerden enkele K en O-sters,

zoals de leden van de Vereniging K en O zich toen noemde, zich in studiegroepen. In het verenigingstijdschrift werd een oproep gedaan om deel te nemen: “Het samenbrengen van K en O-sters om gezamenlijk na te gaan in hoeverre het platteland bijzondere eischen stelt en moeilijkheden oplevert ten aanzien van kinderverzorging, opvoeding, handenarbeid. Om hierdoor zo mogelijk het onderwijs in K en O op landbouwhuishoudscholen, cursussen ten plattelende enz. meer aan te passen aan bestaande toestanden en behoeften.” (Tijdschrift K en O, 1933). Jaarverslagen laten echter geen cijfers zien van de sociale afkomst van de bezoekers van het Museum. We weten daardoor onvoldoende over de effectiviteit van de benadering van deze specifieke doelgroepen.

Het bereiken van de meer kwetsbare doelgroepen was en is nog steeds een uitdaging. In de jaren ´30 probeerden K en O-sters door middel van verdieping in de doelgroep beter in te spelen op de behoeften en vragen van ouders. Ook nu worden interventies aangepast of soms speciaal ontwikkeld voor ouders en andere opvoeders uit verschillende culturele groepen. Deze cultuursensitieve interventies blijken voor een groter bereik en grotere acceptatie van de interventie te zorgen (Van Rooijen – Mutsaers & Ince, 2013). Onderzoek naar de verschillende behoeften van ouders, dat

plaatsvond in speciale studiegroepen van de K en O-leden (omdat het allemaal vrouwen waren, werden ze vaak aangeduid met 'K en O-sters'), is dus essentieel om ook in de toekomst het ondersteuningsaanbod goed aan te laten sluiten bij de vele doelgroepen.

'Eenvoudige Kleding', onderdeel van de Platenatlas, 1938.

H3

ONDERSTEUNINGSAANBOD EN DE AANSLUITING BIJ BEHOEFTE VAN OUDERS

Er is tegenwoordig zeer veel aandacht voor de bewezen effectiviteit en officiële erkenning van interventies. Hoogstwaarschijnlijk veel groter dan bij het begin van de professionele opvoedingsondersteuning, ruim honderd jaar geleden. Toen werd de inhoud van de voorlichting en ondersteuning bepaald door een kleine groep deskundigen, vaak gebaseerd op eigen vragen en behoeften. Om tegenwoordig het stempel van effectieve ondersteuning te krijgen moet de interventie op zijn minst theoretisch goed onderbouwd zijn en erkend door een onafhankelijke erkenningscommissie. Het Nederlands Jeugd Instituut heeft daarvoor een speciale databank opgezet, de Databank Effectieve Jeugdinterventies. In deze databank waren in 2013 210 interventies opgenomen, ingedeeld in drie categorieën; 'theoretisch goed onderbouwd', 'waarschijnlijk effectief' en 'bewezen effectief'. Het merendeel van de interventies is ingedeeld op het niveau van 'theoretisch goed onderbouwd'. 'Bewezen effectief' is de opvoedingsondersteuning nog lang niet altijd, helaas.

Het onderzoek naar de effectiviteit van ondersteuningsprogramma's is de afgelopen

jaren geïntensiveerd. Dat heeft tot meer aandacht voor de theoretische onderbouwing geleid en tot interventies die ook in de praktijk effectief blijken. Onderzoek laat positieve resultaten zien op onder andere het opvoedgedrag van ouders, de psychosociale gezondheid van moeders en het gedrag van kinderen (Ince, 2013). De ondersteuning wordt als goed onderbouwd beschouwd wanneer deze is gebaseerd op een duidelijke theorie, er gebruik wordt gemaakt van verschillende methodes, de ondersteuning aansluit bij de wijze waarop ouders en kinderen zelf hun problemen ervaren en als deze beschikbaar is in verschillende levenssituaties van ouders, kinderen en jongeren. Ook ondersteuning gericht op empowerment, met concrete doelen en het activeren van sociale netwerken, leidt tot positieve resultaten.

Niet iedereen is even gelukkig met deze *evidence-based* stroming of, zoals ook wel ironisch is gezegd, de 'evidence-beest'-beweging. Tegenstanders in Nederland en daarbuiten geven aan dat een degelijk effectonderzoek niet het enige is dat bepaalt wat goed is en wat niet. Wie bepaalt eigenlijk wat gemeten wordt in een effectonderzoek, vraagt Michel Vandenbroeck zich af, profes-

sor aan de universiteit van Gent, België. En moet alles via het keurslijf van databanken en strakke protocollen? Waar blijft de eigen visie en inbreng van de professional 'op de werkvloer'?

Empirisch gebleken effectiviteit en de classificatie daarvan speelde honderd jaar geleden, bij K en O, nog geen rol. De aangeboden ondersteuning werd als effectief beschouwd wanneer er vanuit de praktijk goede reacties kwamen. K en O steunde bovendien op de kennis van deskundigen uit diverse disciplines en beroepssectoren. Deze deskundigen stonden aan het hoofd van de 20 afdelingen van het Reizend Museum. Tot de grootste en meest praktische afdelingen behoorden de afdeling 'Lichamelijke ontwikkeling en verzorging van het kind', 'Voeding', 'Kleding', 'Kinderstudie & Kinderontwikkeling' en de afdeling Fröbelmethode & Handenarbeid. Het Museum probeerde alle facetten van de opvoeding te behandelen en een zo breed mogelijk kader aan te bieden. Daarom ook vernieuwden de afdelingen regelmatig de inhoud en voorlichting om aan de vragen en behoeften van ouders te voldoen en daarbij ook nieuwe bezoekers aan te trekken.

'Gezondheid', onderdeel van de Platenatlas, 1938.

Hoewel er van effectiviteitonderzoek, zoals dat nu wordt uitgevoerd, geen sprake was vertoont de werkwijze van K en O wel dege-lijk overeenkomsten met factoren die tegenwoordig als essentieel worden beschouwd. Ook K en O haalde regelmatig theorieën aan om de voorlichting te onderbouwen en Montessori en Fröbel werden vaak als voorbeeld genoemd. K en O stond daarnaast bekend om haar afstemming van de voorlichting op de verschillende doelgroepen. Er was een groot bewustzijn van het verschil in behoeften van ouders en de wijze waarop voorlichting aan de ouders moest worden gebracht. Het doel van de cursussen en tentoonstellingen is altijd geweest om de ouder simpele en praktische handvatten te bieden. Het Museum wilde absoluut niet belerend zijn maar ouders het gevoel geven dat zij door middel van kleine veranderingen zelf weer het heft in handen konden nemen: gericht op empowerment en met concrete doelen. Ook wilde K en O de ouders bij elkaar brengen in de Huizen voor Ouders zodat zij ervaringen en problemen konden uitwisselen. Het idee van *empowerment* en het *sociale netwerk* speelden dus ook al bij K en O een belangrijke rol, zij het in andere termen verrat. Maar een wetenschappelijk effectonderzoek naar de werking en effecten van het Museum met een controlegroep, een voor-, na- en follow-up-meting en a-selectie toewijzing heeft natuurlijk nooit plaatsgevonden; het museum is ook geen interventieprogramma. Het Reizend Museum kende een groeiende interesse vanuit ouders en professionele opvoeders en het ledenaantal groeide. Het museum was zelfs het derde meest bezochte museum van het land in 1916, na het

Rijksmuseum en de Gevangenpoort in Den Haag. Ook werden er cursussen en tentoonstellingen georganiseerd met onderwerpen waarvan de vereniging dacht dat er behoefte aan was.

Van echt vraaggericht werken, altijd een wens van K en O, was echter geen sprake. Daarvoor kwam er te weinig input van ouders.

H4

MULTICULTURELE OPVOEDING

In 2013 is bijna een kwart van de Nederlandse jeugd (0-25 jaar) van allochtone afkomst (CBS). Voor deze kinderen geldt dat zij vaak opgroeien in twee culturen; de Nederlandse en het land van herkomst. Dit cultuurverschil, maar ook andere factoren zoals het moment van migratie, de opleiding van de ouders en de sociaal-economische status, kunnen van grote invloed zijn op de opvoeding en opgroeimogelijkheden van de jongeren. Onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van niet-westerse afkomst, dat de laatste tijd weer meer in trek is (Pels, Distelbrink & Postma, 2009), laat zien dat allochtone ouders meer onzekerheid en problemen ervaren dan autochtone ouders in de opvoeding.

Allochtone ouders ervaren minder steun bij de opvoeding. Dit kan komen omdat ze minder bekend zijn met het ondersteuningsaanbod, omdat ze hulp zoeken als een taboe ervaren of doordat het niet kunnen lezen of spreken van de taal het zoeken van hulp bemoeilijkt. Pels en collega's (2009) formuleren in hun onderzoek naar opvoeding in de migratiecontext een aantal belangrijke implicaties voor beleid op het gebied van ondersteuning aan allochtone jongeren en ouders. Zo zou opvoedingsondersteuning meer rekening moeten houden met de, vaak minder gunstige financiële situatie van allochtone ouders. En het aanbod is teveel

gericht op het overbrengen van informatie in plaats van op de behoeften van de ouders. De ontwikkeling van religie- en cultuurgevoelige opvoedingsondersteuning verdient, in aansluiting hierop, meer aandacht.

Deze aandacht voor belangrijke verschillen tussen ouders bij opvoedingsondersteuning is van alle tijden. Opvoedingsondersteuning moest in de ogen van K en O zo neutraal mogelijk zijn in een toen sterk verzuimd Nederland. De religieuze identiteit van K en O werd dan ook niet of nauwelijks genoemd (Dries, 2007). Een aantal jaren heeft deze neutrale insteek prima gewerkt. Na verloop van tijd ontstond echter steeds meer behoefte aan informatie over de religieuze opvoeding. In 1918 werd dan ook een speciale afdeling 'Godsdienst in de opvoeding' opgericht. Verschillende godsdiensten en levensbeschouwelijke stromingen kregen in deze afdeling een plek. Zo kon het publiek kennis opdoen over de rol van religie in de opvoeding en elke geïnteresseerde ouder kon deze, vanuit de eigen levensbeschouwing, thuis toepassen.

De behoefte aan cultuurgevoelige opvoedingsondersteuning is dus geen recente ontwikkeling. Al honderd jaar geleden werd aan deze behoefte vorm gegeven door bij opvoedingsondersteuning rekening te houden met meerdere levensbeschouwelijke per-

spectieven. K en O behield zo haar neutrale karakter en voorzag tegelijkertijd in de vraag van ouders naar ondersteuning vanuit een meer religieuze visie. Ook tegenwoordig is het verlangen van allochtone ouders naar opvoedingsondersteuning waarin religie is ingebed groot.

H5

EIGEN KRACHT EN HET SOCIALE NETWERK

Opvoedingsondersteuning anno nu is veelal gericht op het versterken van de eigen kracht en het activeren van sociale netwerken rondom een gezin. Uitgangspunt is dat wanneer ouders in een vroeg stadium steun krijgen die hun krachten versterken dit later problemen kan voorkomen. Deze steun kan via de professionele weg geboden worden en, misschien wel het meest effectief, de steun kan ook vanuit de sociale omgeving van het gezin komen.

Uit onderzoek blijkt dat steun uit de sociale omgeving een positieve invloed heeft op het opvoedgedrag van ouders en hun zelfvertrouwen (Nji, 2010). Het informele netwerk biedt de belangrijkste en meest gewenste ondersteuning voor ouders. Dit netwerk functioneert echter niet altijd even optimaal. Wanneer zich opvoedproblemen voordoen en ouders geen hulp durven te vragen, kan een gezin in een isolement raken. Ter ondersteuning van deze gezinnen zijn er programma's ontwikkeld waar versterking van de eigen kracht en het sociale netwerk centraal staan, zoals het Home Start-programma en de Eigen Kracht-conferenties. Doel hierbij is dat ouders, met steun vanuit de omgeving, weer grip krijgen op het eigen leven en zich sterk genoeg voelen om met opvoedingsvragen of problemen bij anderen aan te kloppen.

De aandacht voor onderlinge ondersteuning voor ouders en door ouders lijkt nog nooit zo groot geweest. En dat terwijl dit principe haar oorsprong vindt bij het ontstaan van het tijdschrift Het Kind in 1900. Dit tijdschrift werd opgericht als informatiebron voor ouders en opvoeders en om tussen hen een band te vormen. Het was de bedoeling dat ouders hun opvoedvragen zouden insturen en zo een uitwisseling van ideeën met andere ouders en opvoeders op gang zou brengen. Het opvoedtijdschrift moest een pedagogische ontmoetingsplek worden, een soort opvoedplein.

Rond 1900 was het tijdschrift het medium. Het ene tijdschrift na het andere werd opgericht en maandelijks of tweewekelijks bracht men nieuws en antwoorden op vragen. Gunning noemde als tijdschriftredacteur Het Kind zijn 'pedagogisch spreekuur'. Hier beantwoordde hij, vanachter zijn bureau in Hilversum, de opvoedingsvragen vanuit het hele land.

Maar nog beter was het als ouders onderling elkaar zouden gaan helpen. Helaas, de beoogde samenwerking tussen allerlei ouders via een blad kwam niet van de grond: reacties van andere ouders bleven vaak uit. Dit leidde tot een ander idee. Om te weten wat er speelt in de leefomgeving van ouders

en opvoeders moet je ouders opzoeken. Met de oprichting van het Reizend Museum en later de vaste Huizen voor Ouders kwam de pedagoog zo naar de ouders toe.

De Huizen voor Ouders, een voorloper van de huidige CJG's, gaven ouders de mogelijkheid om met elkaar in contact te komen en te praten over de opvoeding en eventuele problemen. K en O faciliteerde hiermee een van de eerste initiatieven gericht op onderlinge ouderondersteuning in informele sfeer. Het blijft echter de vraag in hoeverre zij hierin succesvol waren. Want hoewel K en O zeer vruchtbare opvoedingsondersteuning aanbood, lijkt deze ondersteuning zich toch voornamelijk op de individuele ouder

te richten en niet echt gericht te zijn op het netwerk rondom de ouder.

De sociale netwerken van nu op internet zijn succesvoller. Op oudersonline.nl vinden dagelijks duizenden ouders elkaar. Andere sites zoals jמודers.nl en opvoedmix.nl halen cijfers waar menig Huis voor Ouders toen en CJG's nu alleen maar van kon dromen. Het internet brengt ouders van nu bij elkaar op allerlei sites. Op deze sites geven en krijgen ouders informatie en advies en emotionele steun. Soms helpen ouders elkaar verder door te wijzen op andere bronnen voor sociale steun. Ondersteuning kan zo thuis worden geboden, veilig – en dat is relatief nieuw – anoniem in de wijde wereld van het web.

3 personen bij voorlichtingsmateriaal

H6

DE PEDAGOGISCHE CIVIL SOCIETY

Vindt de opvoeding steeds meer achter gesloten voordeuren plaats? Opvoeden lijkt een privé-aangelegenheid geworden waar burens, vrijwilligers en familieleden niet vanzelfsprekend een rol in spelen (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling & Raad voor Volksgezondheid en Zorg, 2009). Het zijn de professionals die gezinnen ondersteuning bieden, online en offline. Om het gezin en de sociale omgeving dichter naar elkaar te brengen hebben de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) en de Raad voor Volksgezondheid en Zorg (RVZ) in 2009 aandacht gevraagd voor het stimuleren en versterken van het sociale netwerk en steunstructuren voor het opvoeden. De opvoeding zou een meer gemeenschappelijk karakter moeten krijgen. Of, zoals De Winter (2011) het noemt, de *pedagogische civil society* moet versterkt worden.

Met de *civil society* worden de “vrijwillige associaties tussen burgers aangeduid, buiten de sfeer van de overheid en de markt” (Kesselring, 2010, p. 2). Zoals bij ouders die vaak een beroep doen op familieleden voor advies en steun bij de opvoeding. Een belangrijk aspect van de pedagogische civil society is de belangeloosheid. Burgers gaan vrijwillig verbanden aan en nemen samen verantwoordelijkheid, ook voor een beter pedagogisch klimaat. De ouder gaat het zelf weer doen, zonder professionele ondersteuning maar eventueel met vrijwillige hulp

van buurtgenoten (Van der Klein, Bulsink, & van der Gaag, 2012).

De pedagogische civil society is geen geheel nieuw ideaal. Hoewel de term wel nieuw is, zijn er wel degelijk overeenkomsten te vinden met het historische gedachtegoed van K en O. Ook Sandberg streefde naar een informeel netwerk van ouders en opvoeders, zij noemde het de Vereniging voor Ouders. Ouders zouden samenkomen, ideeën en adviezen kunnen uitwisselen en steun kunnen vinden. Deze oudervereniging, die er wel in Engeland en België zijn gekomen, is echter nooit in Nederland van de grond gekomen. Dr. Gunning achtte daar de tijd nog niet rijp voor, zoals hij schreef aan Sandberg. Bedenk u iets anders, voegde hij er nog aan toe.

Wat mevrouw Sandberg bedacht was het Reizend Museum, de tijdschriften met opvoedtips voor ouders en de Huizen voor Ouders. Initiatieven die beschouwd kunnen worden als de start van de professionele opvoedingsondersteuning. Initiatieven waarbij de ouder centraal stond en het belangrijkste doel altijd was om ouders – net als bij de pedagogische civil society - met elkaar te verbinden. Zonder bemoeienis van professionals, zo benadrukt De Winter (2011). Ook Sandberg zag het liefst dat ouders, zonder tussenkomst van een derde, steun bij elkaar zouden vinden.

H7

PRESENTIEBENADERING

“Niet ons gemak, ons rust, of het ‘zo zijn wij het gewend’ moet de leiding bepalen in de opvoeding, maar telkens en telkens weer moet voorop staan: wat heeft dit kind nodig?” (Tijdschrift K en O, 1927). Dit citaat uit het tijdschrift K en O is kenmerkend voor de werkwijze van K en O. Uitgangspunt bij de ondersteuning was altijd het kind en zijn behoeften. Daarbij werd gekeken welke mogelijkheden in het bereik van de moeder lagen (Tijdschrift K en O, 1926). De steun werd dus zoveel mogelijk op maat aangeboden. Sandberg achtte het daarbij essentieel goed te luisteren naar de hulpbehoevende. Door te luisteren en je open te stellen voor wat de ander zegt en soms iets te vertellen uit je eigen leven zorg je ervoor dat de band tussen hulpverlener en hulpbehoevende “wederkerig wordt gehecht” (Sandberg, 1956, p. ..). K en O ging dus niet uit van een bepaalde richting maar wilde “elk mensch op zijn eigen weg verder helpen” (Tijdschrift K en O, 1925, p. 4). Deze uitgangspunten zijn typerend voor K en O en van belang voor het succes van K en O. Ook in recent onderzoek komen deze aspecten naar voren wanneer het gaat om succesvolle hulp aan *multiprobleem* gezinnen. Baart (2007) noemt de volgende factoren:

- Werkelijk luisteren naar de ander;
- Meedenken, emotionele en affectieve bijstand geven;
- Hulpvragers mogen zich laten zien zoals ze zijn;

- Mee blijven leven, ook als aangedragen oplossingen niet blijken te werken.

Een aanpak waar deze aspecten een belangrijk onderdeel van zijn is de *Presentietheorie*, ontwikkeld door prof. dr. Andries Baart. De definitie van presentie luidt als volgt: “Presentie is een praktijk waarbij de zorggever zich aandachtig en toegewijd op de ander betreft, zo leert zien wat er bij die ander op het spel staat – van verlangens tot angst – en die in aansluiting dáárbij gaat grijpen wat er in de desbetreffende situatie gedaan zou kunnen worden en wie hij/zij daarbij voor de ander kan zijn. Wat gedaan kan worden, wordt vervolgens gedaan. Een dergelijke manier van doen kan slechts verwezenlijkt worden met gevoel voor subtiliteit, vakmanschap, praktische wijsheid en liefdevolle trouw.” (zie <http://www.presentie.nl/wat-is-presentie>, geraadpleegd in januari 2014).

De presentieaanpak richt zich met name op de meest kwetsbaren in de samenleving, zoals multiprobleemgezinnen, zwerfjongeren en verslaafden (Baart, 2001). In de praktijk is het succes van presentie gebleken in onder andere ziekenhuizen, de ouderenzorg en zorg aan zwerfjongeren (Zandijk, 2012). Onderzoek toont de waarde van presentie voor hulpvragers, professionele werkers en organisatie (Baart, van Dijke, Ouwerkerk & Beurskens, 2011).

Hoewel de doelgroepen van K en O en de presentieaanpak uiteenlopend zijn, van lichte ondersteuning tot steun aan de meest kwetsbaren, blijkt dat beiden gebruik maken van dezelfde werkzame aspecten. Echt luisteren naar de ander, doen wat er gedaan kan worden, een verbintenis aangaan en de behoeften van de hulpzoekende voorop

stellen staan bij zowel K en O als bij presentie centraal. "Presentie is geen Haarlemmerolie, maar kan een fantastisch bindmiddel zijn. Het is hard werken en vraagt toewijding, doorzettingsvermogen, reflecteren" (Zandijk, 2012). Een opvatting die ook van toepassing was op het werk van K en O.

EPILOOG: K EN O IN RETROSPECTIEF

Professionele opvoedingsondersteuning is in Nederland ongeveer een eeuw geleden begonnen. Dan werkt mevrouw M.E.H. Sandberg-Geisweit van der Netten als belangrijkste pionier in ons land haar eerste ideeën over opvoedingsondersteuning uit in de praktijk. Mede door haar inzet komt er een Nationaal Reizend Museum voor Ouders en Opvoeders, gevolgd door Huizen voor Ouders, een beroepsopleiding *Kindverzor- ging en Opvoeding* en een eigen vakblad. De opkomst van de opvoedingsondersteuning in Nederland laat, in een kwart eeuw, een succesvol traject van professionalisering en institutionalisering zien.

Opvoedingsondersteuning definiëren we anno nu relatief breed en omvat meer dan het geven van informatie, pedagogische advisering en licht-pedagogische hulpverlening, zoals die aanwijsbaar zijn in de pedagogische praktijk in de eerste helft van de vorige eeuw. Tegenwoordig onderscheiden we ook, in een breed sociaalecologisch perspectief, de stimulering van systemen van zelfhulp en sociale ondersteuning, vroegtijdige signalering van ontwikkelingsstoornissen en problemen in de thuissituatie, en de versterking van de omgeving waarin opvoeding en ontwikkeling plaatsvinden. Zo breed is opvoedingsondersteuning nog niet in de begindagen. Maar het K en O-uitgangspunt dat de hulpverlener niet boven het gezin staat en dat de ouder zelf weet wat goed is voor

het eigen kind doet wel verrassend modern aan. Nu gangbare begrippen als laagdrempelige hulp, vraaggericht werken en het empowerment-begrip keren, zij het in andere bewoordingen, regelmatig terug in het K en O-blad. En hoewel het vak niet thematisch is toegespitst op specifieke thema's of doelgroepen zoals nu (bijvoorbeeld: omgaan met huilbaby's, de opvoeding van Marokkaanse moeders), zien we wel opvoedingsondersteuning op maat met de aanpassing van de collectie van het Reizend Museum per regio (bijvoorbeeld: de mijnstreek) en doelgroep (bijvoorbeeld: fabrieksmeisjes). De vereniging K en O heeft niet alleen aan de wieg gestaan van de opvoedingsondersteuning in Nederland, maar haar invloed is nog steeds aanwijsbaar (Pijzel & Fukink, 2013).

In deze brochure stond het rijke verleden van de K en O vereniging centraal. Gebleken is dat dit verleden eenvoudig te verbinden is met ontwikkelingen en initiatieven uit het heden. De geschiedenis van deze initiatieven voor voorzieningen voor ouders is nog onvoldoende bestudeerd (Dries, 2007). Dries wijst daarbij ook op het belang van "geschiedschrijving van visieontwikkeling en beleid, *good practices*, bereik en effect" om van deze geschiedenis te kunnen leren (2007, p. 13). De vereniging K en O, met haar (goed bewaarde) schat aan informatie, blijkt daarbij van grote waarde te zijn.

REFERENTIES

- Algemene Rekenkamer (2012). *Rapport Centra voor Jeugd en Gezin in gemeenten*. Den Haag: Sdu.
- Baart, A. (2001). *Een theorie van presentie*. Utrecht: Lemma.
- Baart, A. (2007). *Kwetsbaar, maar niet alleen kwetsbaar. Over het bereiken en steunen van multiprobleem gezinnen, kwetsbare kinderen en tienermoeders*. Utrecht/Den Bosch: Actioma/Stichting Presentie.
- Baart, A., Dijke, J. van, Ouwerkerk & M., Beurskens, E. (2011). *Buigzame zorg in een onbuigzame wereld, presentie als transitiekracht*. Den Haag: Boom Lemma.
- Dries, H. (2007). *Ouderondersteuning in de eeuw van het kind. Enkele bijdragen aan een historisch perspectief*.
- Ince, D. (2013). *Wat werkt in Opvoedingsondersteuning?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Kesselring, M.C. (2010). *Allemaal Opvoeders, webpublicatie 1: Theoretische verkenning*. Verkregen op 20 juni 2013 van <http://www.allemaalopvoeders.nl>.
- Nederlands Jeugdinstituut (2010). *Het versterken van de eigen kracht en het sociale netwerk van jeugdigen, ouders en gezinnen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pijzel, F. H. (2012). *Een kleine geschiedenis van het begin van opvoedingsondersteuning*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (masterscriptie).
- Pijzel, F. H. & Fukkink, R. (2013) Hoe opvoedingsondersteuning begon in Nederland. *Pedagogiek in Praktijk*, 19 (74), 44-47.

Programmaministerie Jeugd en Gezin (2007). *Alle kansen voor alle kinderen. Programma jeugd en gezin 2007-2011*. Den Haag: Programmaministerie voor Jeugd en Gezin.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling & Raad voor Volksgezondheid en Zorg (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag: RMO/RVZ.

Rooijen – Mutsaers, K. van & Ince, D. (2013) *Wat werkt bij migrantenjeugd en hun ouders?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Winter, M. de (2011). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding: Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Amsterdam: SWP.

Zandijk, J. (2012). Het belang van presentie in het werken met en voor jeugd en kind en hun systeem. In M. Berk, A. Hoogenboom, M. De Kleermaeker & K. Verhaar (Red.), *De jeugdprofessional in ontwikkeling, handboek voor professionals in het jeugddomein* (p. 303-314). Alphen aan de Rijn: Kluwer.

Tijdschriften

Het Kind; Veertiendaagsch blad voor Ouders en Opvoeders. Jaargang 3 (1902) – 55 (1955)

Tijdschrift Kinderverzorging en Opvoeding. Jaargang 1 (1925) - 17 (1941)

Beeld

Stichting Kinderverzorging en Opvoeding, Atria Instituut.